فتوح الآخرة

معروف بہ

تصنیف لطیف جناب مولوی صاحب تسکین جبلپوری

تلمیذ جناب شمشاد لکھنوی

باہتمام خاکسار

زیر نگرانی ناچیز علی حسین

ہز ہائنس عالیجاہ فرزند دلپذیر دولت انگلیشیہ مخلص الدولہ
ناصر الملک امیر الامراء آنریبل کرنل سر نواب سید محمد
حامد علی خاں بہادر مستعد جنگ جی۔ سی۔ آئی۔ ای۔
جی۔ سی۔ وی۔ او۔ فرمانروائے مصطفیٰ آباد و رامپور
خلد اللہ ملکہ کو ثنا خوانان رسالت سے خلوص و محبت ہے
اس لیے حضور کے نام نامی اسم گرامی پر اس مختصر سے
ثمرۂ نعت کو معنون کرتا ہوں۔

خادم قوم [illegible]

الحمد للہ والمنہ کہ رسالہ متبرکہ در مناقب جناب امیر علیہ السلام باسم تاریخی

معروف بہ

از تصنیف خاکسار محمد عبد الرزاق سکین جل پوری تلمیذ جناب شمشاد لکھنوی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین والعاقبۃ للمتقین والصلوۃ والسلام علی رسولہ

محمد وآلہ واصحابہ اجمعین الی یوم الدین

اما بعد خاکسار ذرہ بیمقدار مقلد اصحاب نکتہ رس محمد عبد الرزاق مسکین قریشی حنفی
ابن منشی شیخ الٰہی بخش بن حاجی علاء الدین بن مولوی محمد ابراہیم مرحوم کانپوری طاب اللہ ثراہم
وجعل الجنۃ مثواہم بخدمات ارباب فہم وذکا بصد ادب و التجا ملتمس ست کہ ہفت بند
ملا محتشم کاشی علیہ الرحمہ در مناقب مولا علی کرم اللہ وجہہ دیدم و حسب استعداد خود بکنہ حقیقت
آن وا رسیدم - سبحان اللہ عجب ہفت بندے گفتہ بلکہ لآلی فصاحت و بلاغت سفتہ - از
سخنوران دہر کسے را چہ یارا کہ از عہدہ ستایش آن بر آید - و از شاعران عصر متنفسے را چہ مقدور
کہ در صفت مضامین عالیہ اش بلند پروازی نماید - خواستم کہ در ہمین طرز ہفت بندے موزون
کردہ - ذریعہ ثواب اخروی سازم و سر مفاخرت بملاء اعلیٰ برافرازم - ناگزیر بتقاضائے شوق
طبیعت بنظم آن دل نہادم - و بعد ختم بخدمت بعض احباب لائق و مستعد فرستادم - آنہا بوفور اتحاد

وگہی وقت خود صرف کردہ بعض جا ترمیم نمودند۔ و از بذل توجہ خویش آبروی افکار این ہیچکارہ افزودند۔ ازان بعد برای اصلاح بخدمت حضرت استاذی مولانا مولوی محمد عبد الاحد صاحب شمشاد لکھنوی مدظلہ العالی فرستادم۔ مرا نہ دعوای فارسی دانی و نہ خیال شہرت خویش خصوصًا درین دور کہ فارسی دانان چون کیمیا نایاب و مذاق شعر از طبع اہل دوران کم در نگاہ ارباب دانش زبان فارسی بدیدۂ اجنبیت نگریستہ می شود و اقسام شعر و سخن مخالف طبع اصحاب منش می گردد۔ پس درین زمان در زبان فارسی طبع آزمائی نمودن کاریست بی سود و امریست بیفائدہ۔ لیکن حسن عقیدت جناب مولای ممدوح و امید حصول ثواب آخرت بران مجبور کرد کہ این نظم بپایۂ اتمام رسید۔ و لائق ملاحظۂ اصحاب دانش و ارباب بنش گردید۔ شکرگزاری آن بزرگواران کہ این منقبت را از حلیۂ اصلاح محلی ساختند اندازۂ طاقت نحیف بیرون ست۔ و احسان آن احباب کہ تقاریظ بے بہا و قطعات تاریخ دلفزا فرستادند از حد قوت این ضعیف العباد افزون حضراتے کہ از الفاظ رنگین و معانی دلنشین در تقاریظ و تواریخ عزت افزائی این اذل دارین ساختند۔ رب العزت آنہا را بمقاصد دینی و دنیاوی رساند و در دنیا خوش و خرم و در عقبیٰ ممتاز و سرافراز گرداند۔ اکنون بخدمات ارباب فن و اصحاب سخن التماس ست کہ اگر بلحاظ بشریت جای خطائی رفتہ باشد بذیل عفو بپوشند و در اظہار آن نکوشند مصرع بر کریمان کارہا دشوار نیست

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

بند اول
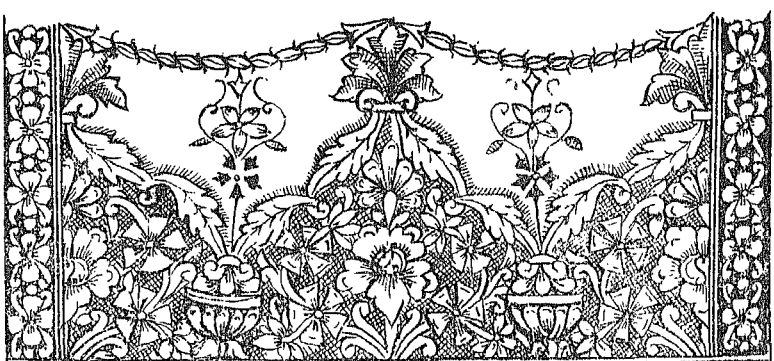
ای کہ سودایت بدلہا چون سُوَیدا جاگزین
ہر کہ مولایش نبی مولاش باشی بالیقین
(حدیث من کنت مولاہ فعلی مولاہ ۱۲)

مہدِ جنبان بہر آلِ تو جن و انس و ملک
مروحہ جنبانِ ریحانین تو روح الامین
(ریحانین: حسن و حسین رض ۱۲)

زور بازوے یداللّٰہی اگر آری بکار
چون درِ خیبر کشائی باب نہ چرخ برین

تہی تو بیرون فگند اصنام از بیت الحرام
امرِ تو محکم نمودہ رشتۂ دین متین

پیش شہبازِ عتابت بال ہر قدسی باشل
نعرۂ صور از نہیبت چون مگس وقتِ طنین

مہ بلا گردانِ ایوانِ رفیع الشان تو
درگہ عالیت را جاروب کش مہرِ مبین

ذات تو بے مثل و بے ہمتاست از فیض نبی
حُسن عین و لام و یا از طا و ہا و یا و سین

پارہ پارہ جیب شرک از دست قہر تو شدہ
دامن سعی تو ملت را نگار آستین
(تو: علی رض ۱۲ — آستین: رسول صلعم ۱۲)

نازش گیتی ز مہر و نازشِ مہر از ضیا
نازشِ دلہا ز نامت ہمچو خاتم را نگین

نور گیرد از تاب انوار رخت خورشید و ماه / سنبله از سنبل زلف و تابیت خوشه‌چین

وا به امید قدومت باب جنت از ازل / چشم بر راه محبان تو دائم حور عین

در ثنایت باکمال نطق و جودت صم و بکم / اهل دل اهل و لا اهل فلک اهل زمین

غیر حق از کنه ذاتت کیست کو آگه بود
زان سپس آگه اگر باشد رسول الله بود

بند دوم

کیست در میدان گیتی صاحب سیف و فرس / لافتا مخصوص بهر ذات والای تو بس

نیست یارائی بیان در قدر عز و جاه تو / با خدا همراز بودی با محمد هم نفس

جام کوثر از طفیل لطف تو باشد نصیب / وز عطای تو بود بر باغ جنت دسترس

حبذا شان علوی شمسهٔ ایوان تو / فکر گردون سیر از نیمه رهش شد بازپس

بی تو شیدای ترا در خلد باشد کی فراغ / گلشن فردوس گردد بهر او تنگ از قفس

گنج باد آورد پیشش هست مثل خاک هیچ / هر که با خاک درت دست قناعت کرد مس

پیش شمشیر جهان سوزت عدو خاکستری / آتش قهر خدا تیغت بود دشمن چو خس

کشور اسلام را بازوی تو حصن حصین / هم رکابت آمده فتح و ظفر مثل عسس

سرکشان در زیر پایت سر به صد ذلت نهند / روی از فرمان والایت نه پیچد هیچ کس

نیست باک از یوم پرسش نیست خوف از روز حشر — چون تو هستی از برای عاصیان فریادرس

غازه بادا بر رخم از خاک پاک روضه ات — ای شهنشاه نجف دل را همین باشد هوس

روز فتح قلعهٔ خیبر ز هر سو شد بلند — این ندا از جن و انس و دام و دد مور و مگس

شیر یزدان شاه مردان قدرت پروردگار

لا فتیٰ الا علی لا سیف الا ذوالفقار

بند سوم

تاب از روی منیرت مهر انور یافته — چرخ گردنده ز ایمای تو محور یافته

هر که با خوبی طالع شد گدای کوچه ات — خویشتن را فارغ از خضر و سکندر یافته

ماه را مهر تو آورد از زوال اندر کمال — وز فروغت مهر خود را ذره پرور یافته

خاکسار کوچه ات را گنجها باشد بدست — کان ز خاکش معدن کبریت احمر یافته

زانکه از کوی نجف مشتی خزف در صدقه یافت — بخت او بی رنج و محنت گنج گوهر یافته

روضهٔ پرنور تو آنکس که اندر خواب دید — خفتنش بیداری از حسن مقدر یافته

اختر روی سعیدت تافته چون بر زحل — نحس اکبر خویشتن را اسعد اکبر (مشتری ۱۲) یافته

قلزم لطفت چو جوشید از پی تر دامنان — خویش را فلک (کشتیان ۱۲) فلک با خس بر ابر یافته

بیش می تابد رخ خور از دگر سیارها — کز غبار خاک راهت بر سر افسر یافته

فیض جود و بذل تو از شرق رفته تا بغرب | باختر مه یافته خورشید خاور یافته
از لب نوشین لطفت جوی شیرین موج زد | در طفیلش خلد هم تسنیم و کوثر یافته
مخزن علم لدنی سینهٔ صافی تو | علم کونین از جنابت زیب و زیور یافته

عقل اول کان بود هر علم و دانش را سبب
ته کند زانو به پیشت بهر تحصیل ادب

بند چهارم

ای که حسنین رض تو شمع دودمان مصطفیٰ | وی که ریحانین تو تسکین جان مصطفیٰ
زینت محراب دین طاعت گزار قبلتین | ایکه سرتاپای تو داری شان شان مصطفیٰ
جبهه سایان در تو رستگار اند از ازل | آستانت در حقیقت آستان مصطفیٰ
نخل قدت رونق گلزار فردوس برین | قامتت سرو روان در گلستان مصطفیٰ
مشرق خورشید ایمان مطلع ماه یقین | روی با انوار تو آمد بسان مصطفیٰ
گل ز گلزار هدی سرو از ریاض کاف و نون | عندلیب خوشنوا از بوستان مصطفیٰ
مسقط الراست چو آمد کعبه قبله شد | رشک خلد آمد مکانت چون مکان مصطفیٰ
یکه تاز جنگ خیبر فاتح بدر و حنین | ناصر دین سرگروه عاشقان مصطفیٰ
لال در مدح و ثنای تو زبان انس و جن | بهر اوصاف تو می باید لسان مصطفیٰ

سرِّ پنہانِ حقیقت از زبانت آشکار ۔۔۔ وز لبانت شد عیان رازِ نہانِ مصطفیٰ

یافتہ از دست جہدت کاروبارِ دین رواج ۔۔۔ شد ز اخلافِ تو قائم خاندانِ مصطفیٰ

تا نباشم مضطر و اندیشناک از ہولِ حشر ۔۔۔ یک نگاہِ مرحمت سوئم بجانِ مصطفیٰ

رنگ تازہ آید از الطاف تو بر روی من
وای بر من وای بر من گر نہ بینی سوی من

بند پنجم

ہست در قرآن ثنایت یا امیر المومنین ۔۔۔ مدح تو کردہ خدایت یا امیر المومنین

شمۂ از دشمنی باتست خسران را سبب ۔۔۔ فوز خیز دارد ولایت یا امیر المومنین

فرش پا اندازِ تو باشد علوی ہر علا ۔۔۔ جز خدا داند کہ جایت یا امیر المومنین

در کلامِ خویش ایزد آیۂ تطہیر خواند ۔۔۔ بہر اہلت ہم برایت یا امیر المومنین

داشتی در غزوۂ بدر و اُحد فوجِ ملک ۔۔۔ پیش و پس بہر حمایت یا امیر المومنین

کوثر و تسنیم نزدِ عارفانِ نکتہ رس ۔۔۔ چشمۂ بحرِ سخایت یا امیر المومنین

سالکان را در طریقت تا نہ تشویشی بود ۔۔۔ آمدے بہرِ ہدایت یا امیر المومنین

شد خیالِ وصفِ ذاتت صدف را چون دل ۔۔۔ پُر گُہر شد از عطایت یا امیر المومنین

از دو انگشتِ مبارک بابِ خیبر را بکند ۔۔۔ ساعدِ زور آزمایت یا امیر المومنین

معدنِ خلقِ عظیمی مخزنِ لطفِ عمیم
جان و مال من فدایت یا امیر المومنین

با هزاران چشم بر لطفت سراپا ساخته
بر درت آمد گدایت یا امیر المومنین

گوشهٔ چشم از ترحم ار چه باشد گاه گاه
می کند ما را کفایت یا امیر المومنین

شور اهلِ حشر سازد گرم بازار ترا
رحمتِ تو کی خجل سازد گنهگار ترا

بند ششم

لوحِ خورشید و قمر آیینِ فرمانِ شماست
دفترِ مهر و جهان فردی ز دیوان شماست

اطلسِ خضرنگِ گردون فرشِ [illegible]
قرصِ خور با این بزرگی ریزهٔ خوان شماست

ذاتِ عالی گر بظاهر آمده در ممکنات
لیکن از امکانِ مایان دیگر امکان شماست

مطلبِ مَن کُنتُ مولاٰ تاجدار هَل اَتیٰ
اِنَّمَا و قُل کَفیٰ بِاللّٰهِ در شان شماست

کوثر و تسنیم موجی از یمِ فیضِ تو هست
گلشنِ جنت گلی از باغِ فیضان شماست

نیست در دنیا اگر تا پای اقدس دسترس
در قیامت دستِ این عاصی و دامان شماست

چون ثناهایت بود اندر کلامِ ایزدی
هر چه در وصفِ ثنا گویند شایان شماست

داد حق فتحِ مبین در غزوه‌ها از هر طرف
در همه جا خالقِ عالم نگهبان شماست

کیست کز لطفت نگشت از ورطهٔ غم رستگار
موجزن در هر دو عالم بحرِ احسان شماست

اگر سلونی شاخے از نخلِ افاداتِ تو ہست
لو کشف ہم میوهٔ از باغِ عرفان شماست

مدح ممدوحِ خدا سرمایهٔ اہلِ سخن
بندهٔ ناچیز بیکس ہم ثناخوانِ شماست

یک نگه از شستِ آزارِ معاصی را دوا
اینک این رنجور ہم محتاجِ درمانِ شماست

خوش ہست از غیر دردِ خویش پنہان داشتن
لیک بی‌عقلی ست پنہان از طبیبان داشتن

بند ہفتم

ای ز نورِ عارضت آراسته دار السلام
گوہرِ پاکِ ترا مولد بود بیت الحرام

ای ز روی تو بہارِ باغِ عرفان تازه تر
وی ز بوی تو معطر شخصِ ایمان را مشام

چون رسولِ حق ترا با خود ہمی کرد ضم
چون نه در کونین باشی ذو الکرم ذو الاحترام

گفت احب الخلق عند الله حبیبِ حق مرا
زانکه خلاقِ دو عالم با تو دارد حب تام

گر غبارِ کوی والایت رسد بر آسمان
غازه بر عارض نماید ماه با فخرِ تمام

ماجرا ہا بیش ازین برتر ز فہم و فکرِ ما
حق ز تو راضی و تو از مرضیِ حق شادکام

منتشر ادیانِ باطل را تو کردی چون ہبا (گرد و غبار)
شد مرتب کارِ دین از تیغِ تیزت لا کلام

خواجهٔ اہلِ یقینی سرورِ دنیا و دین
حامیِ شرعِ متینی ماحیِ کفر و ظلام

آمدی نائب ز بہرِ نائبِ حق از ازل
کارِ عالم را بذاتِ تو بنا شد چون نظام

بر سرم روز جزا لطفت بود سایه فگن
حاجت من کن روا بهر شهید کربلا
مدحت تو چون بود بیرون ز گفت و گوی من

کن قبول این آرزو تو شاه هستی من غلام
وز طفیل روح پاک دختر خیر الانام
خامشی از وصف تو حد ثنایت والسلام

هر سحر کروبیان گویند بر چرخ برین
روضهٔ شاه نجف فردوس باشد بر زمین

تقاریظ و تواریخ

ہٰذا ما قرظ رئیس المدرسین و محققہم الفقیہ الکامل المکمل جامع انحاء العلوم مولانا و مولی الکل ابو الامجد محمد عبد العلیم الاعظمی المدرس الاعلیٰ فی مدرسۃ چشمۂ رحمت الواقعۃ فی غازیفور ادام اللہ علینا فیوضہ و بقائہ

امّا بعد فانّی سرحت النظر فی ھذہ القصائد الغرّاء النقیۃ من العواء والعوراء یمتدح بہا خاتم الخلفاء امیر المؤمنین نخب الاتقیاء فوجدتہا کأنّہا حدائق لبنان او اوراق محضرۃ من الافنان او ازاھیر بستان او ریاحین العیدان او روضۃ حسان و جنان رضوان فجزاہ اللہ المؤلف خیر الجزاء فھل جزاء الاحسان الا الاحسان

کتبہ ابو الامجد محمد عبد العلیم الاعظمی اصلح اللہ حالہ و انجح اٰمالہ

ہٰذا ما قالہ معلم العلوم العقلیہ و النقلیہ فخر المدرسین مولانا احمد حسین الاعظمی المدرس الاعلیٰ فی مدرستہ احسنیۃ الواقعۃ فی مؤ حالہ مقرظا علی فتوح الاٰخرہ

بعد حمد اللہ و صلوٰۃ رسولہ فقد وردت الیّ نمیقۃ انیقۃ بل صحیفۃ ملکوتیۃ غنّیٰ فیہا مغنٍّ مطرِبٌ و غرّد مغرِّدٌ معجِبٌ بالحان تطیر منہا العقول و تدور الفحول و تمید بہا الافئدۃ و تھتز منہا الوھدۃ و الانجدۃ خاطب بہا حضرۃ قاسم الکوثر

امیر المؤمنین سیدنا علی الحمید رعقدہا عقد الجمان او وشاح من اللؤلؤ والمرجان
الفاظہا عذاب خطابہا مستجاب معانیہا حلو اللباب والمغنی المطرب ہوانسان
عین الانسان المحلی بحسن الاخلاق باللطف والوفاق للولوی محمد
عبد الرزاق صانہ اللہ عن معاداۃ الآفاق آفاز اللہ بفیوضہ
مدی عمرہ ویجری لیہ جداول برکات میر المؤمنین بامرہ۔

ہذا ما قرظ بہ العالم البارع الواسع علماً والرحیب عقلاً المولوی محمد شعیب
المعلم فی المدرسۃ چشمہ رحمت الواقعۃ فی غازیفور دام اللہ فیوضہ

الحمد للہ الذی اولانا جزیل النعماء وارونا بقنیف الھباء والصلوۃ علی من
عجمت لدیہ الفصحاء وعییت بہ البلغاء وعلی الہ الکرماء واصحابہ النجباء
اما بعد فانی معنت النظر فیما مدح بہ الملجأ المسلمین وامیر المؤمنین
من تباہی بہ السیادۃ وتفتخر بہ الخلافۃ اعنی علیاً رضی اللہ تعالی عنہ فوجدتہ
درر فریدۃ وجواہر رصیفہ او روضۃ مخضلہ وخمیلۃ مخضرۃ رؤیتہا تفرج
الغمۃ ونزہتہا تروی الغلۃ للہ درک ایہا الفاضل اللبیب والکیس الاریب
انما جبلت علی جبلۃ لعراکہ وذکیۃ القریحہ وطبعت علی فکرۃ صحیحۃ وسجیۃ
سلیمہ ولا مریۃ انک فرعت الانداد وبرعت الامجاد وانما عجبت فیما املات
واجدت فیما انشدت واغربت فیما افصحت فلاجل ذالک قلما تجد النساج

نسجت علی منواله والقرائح سمحت بمناله فما احلی بیانك وما افصح لسانك
فنحن نسأل الله المولی العظیم ان جازی بسعیك الجمیل انه ذو الفضل الجسیم

صورة ما قرظ المؤلف به العالم الکبیر العزیز علماً والدقیق نظراً عبد الباقی الفاضل الاعظمی ادام الله بقاءه

قصائد ذات الحسن ساوت سطورها
معانی کالمصباح تذکی بنورها

انار الذی فاق الکرام بمجده
اذا اشتد للاقلام یوماً صریرها

واعنی به عبد الرزاق الممجد
یعد اذا عد الکرام کبیرها

علی انه انثی علی اشجع الفتی
یعوذ به الصلالك یوماً یشیرها

علی المعالی کرم الله وجهه
خلیفة اقوام الهدی وامیرها

فزادت علی حسن بها الحسن ثانیاً
قصائد لا عیب بها فیضیرها

فزینه الرحمن بالخلق والمجد
وابرءه مما یبك عسیرها

چکیدۂ قلم عالم باعمل عامل سنن خیر الرسل واعظ بے مثل مولوی ابو الصلاح محمد بشیر اللہ صاحب امام جمعہ قصبہ مئو ضلع اعظم گڈھ

الحمد لله الذی خلق الانسان وعلمه البیان فاظهر به اندهش فیه ادراك الانس والجان وصلی الله علی سید العدنان محمد صاحب السیف والسنان وعلی

آله وصحبه ذو المنن والاحسان وبعد فقد رایت هذه القصائد الحسان فی
شان امیر المومنین علی بن ابی طالب تتابع علیه الرضوان فوجدتها کانها درر
ومرجان لم یطمثهن انس قبلهم ولا جان ولم یبلغ الی فکرة مؤلفها الی هذا الزمان
فکرة الانس والجان والحق ان هذه القصائد احسن ما صنف فی مدائحه خالیة من
التکلفات المستهجنة المستقبحة کما تکلف الملا کاشی فی قصائده فی شان امیر المومنین
رضی الله تعالی عنه بما هو بریٔ عنه فجزی الله المؤلف عبد الرزاق جزاءً حسنة کما فیه وفیه
کتبه خادم الطلاب بو الصلاح محمد بشیر الله اوصله الله الی ما یتمنا

هذا التقریظ للفاضل الکامل الفائق فی العلوم العربیة والعقلیة مولانا غلام مصطفی السهسرامی ادام الله برکاته

الحمد لله مبدع اصناف البدائع وموسع الطاف الصنائع الذی وفق بشکر نعمه کل
منیب طائع احمده علی احسانه الشائع وانعامه المتتابع واشهد ان لا اله الا الله
وحده لا شریك له شهادة مسکین لربوبیته خاضع واشهد ان محمدا عبده ورسوله
ارسله بنور ساطع وعلی آله الشموس الطوالع واصحابه الانجم اللوامع وبعد هذا
فقد تصفحت هذا الکتاب وسرحت طرفی فی هذا النظم البلیغ المستطاب فوجدته علی
ترتیب عجیب واسلوب غریب منظوم بالعبارات الفارسیة منطوق للمعانی المدحیة
لعمری لم یؤلف مؤلف علی مثاله ولم ینسج ناسج علی منواله کیف لا ومؤلفه وناظمه ممن

يباهي به الفرزدق والكُميت ويفخر به الدُّريد وابن الحميد اعني به المولوي محمد عبد الرزاق ادام الله فيوضه فی الآفاق ولنعم ما قیل فی شان هذه الرسالة الانيقه

هذا كتاب فاق فی اقرانه	يسبی العقول بكشفه وبيانه
سفر جليل عبقري ماجد	شهر هلال رجاء من سبحانه

فلما رايت هذا المنظوم المسمى بفتوح الآخرة مشتملاً على المناقب لعلي بن ابي طالب كرم الله وجهه فوجدته مما تشتهيه الانفس وتلذ الاعين وترغبه القلوب وتستلذ به الالسن ولله در المؤلف جعل الله بكرمه سعيه مشكوراً ونظمه في اعين الناس مقبولاً ومشهوراً ونحمد الله حمداً كثيراً ونسلم على سيدنا محمد تسليماً موفوراً واله وصحبه الى يوم يحشر الناس محشوراً ⁼ العبد المفتقر الى الله الاعلى المدعو بغلام مصطفى عفي السهسرامي ولطنا الحنفي مذهباً

تقریظ از جامع علوم حاوی فروع واصول مقبول آلہ مولوی امین الله صاحب جبلپوری سلمہ الله القوی

اما بعد الحمد والصلوة فاني قد نظرت الى ما فتوح الآخرة الكتاب الذی انشده العالم الشاعر الكامل الماهر الفائق الباهر المولوی محمد عبد الرزاق صانه الله عن آفات الآفاق الجبلفوري صين عن شرور المعنوي والصوري فوجدته مما ينشط السامعين ويطرب المصغين ليس فيه شيء مما يقدح فيه القادحون ويُورد عليه المورِدون ولعمري منقبة جليل قدرها يترشح منها محبة صادقة و

مودّۃ خالصۃ لامیر المؤمنین یعسوب المسلمین علیؑ بن ابی طالب وارجوان یکون
مؤلفہ ممن اخبر عنہ سیدنا شفیع المذنبین ورحمۃ للعالمین لعلی حیث قال من
مات علی حب علیؑ بعد موتہ ختم اللہ لہ بالایمان واٰخر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین
حررہ خادم العلماء مسکین بستنکین محمد امین اللہ قادری چشتی عفی عنہ وعن الدیہ

تقریظ چکیدۂ قلم معجز رقم سخنور جامع الفضائل مولانا مولوی حکیم محمد حسین صاحب مائل آلہ آبادی ثم جبلپوری صانہ اللہ عن شرور المعنوی والصوری

الحمد للہ الذی خلق الانسان وعلمہ البیان وارسل رسولہ بالھدیٰ و دین الحق
لیظہرہ علی کل الادیان والصلوٰۃ علی النبی الامی الذی ھدانا الی طریق الجنان و
اخرجنا من ھوی الضلالۃ والطغیان وعلی اٰلہ واصحابہ الذین ھم حفظۃ الشریعۃ
الغراء وتراجمۃ القراٰن **امّا بعد** فیقول العبد الفقیر محمد حسین ابن مولانا
عبد الرحمن العمری الفاروقی نسباً الحنفی القادری مشرباً ومذھباً عفی اللہ عنہ انی
تصفحت فی **فتوح الاٰخرۃ** التی صنفھا خلی الادیب الاریب الموصوف لسانہ
بالانطلاق الموسوم محمد عبد الرزاق بمدح فیھا بمناقب امیر المؤمنین وامام المتقین
علی بن ابی طالب مظہر العجائب و مصدر الغرائب کرم اللہ وجہہ فوجدتھا من جمان
الفصاحۃ والبلاغۃ معقوداً ومن اعناب حدائق الادب عنقوداً اسبغ اللہ
علی قائلہ اجراً فبدخرلہ سعیاً ذخراً بجاہ محمد و اٰلہ واصحابہ الغر المیامین اٰمین یا رب العالمین

وَلَہٗ فِی الفَارسیّ

ستایش جہان داور پاک را	کہ بخشند روان پیکر خاک را

ستایش وثنایش مر ادیبے را کہ نطق انسانی را بزیور علم البیان آراستہ۔ رحیمے کہ اکمل المتکلمین محمد مصطفٰے صلی اللہ علیہ وسلم را متابعت نمودن نشان آیت اوست سے محمد حبیب خداوند پاک منور نمائے سمک تا سماک وشیوع دین واسلام بہدایت اولاد واصحابش رضی اللہ عنہم اجمعین گواہ اوست اما بعد کج مج زبان ژولیدہ بیان احقر الدارین محمد حسین بن مولانا عبد الرحمن فاروقی نسباً قادری مجددی مشرباً الہ آبادی وطناً جبلپوری اقامۃً می گوید کہ درین ایام میمنت انجام بتراوش خامۂ گرامی سر دفتر شاعران نامی جولانگاہ محبت را فارس بلکہ اقرس جناب مولوی محمد عبد الرزاق متخلص بہ بیکس سلمہ اللہ الاقدس نظمے ہفت بند در مناقب امیر المومنین مظہر العجائب سیدنا علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ برنگ آمیزی صنائع پرداخت و بمطالعہ این ہیچمدان گذاشت الحق نسخہ ممتنع الجواب ہر بیتش حامل صد کتاب محبوب طبع خاص و عام مرغوب خواطر انام اگرچہ کاشی علیہ الرحمہ نظمی نوشت مگر این گل دیگر شگفت از ہر عیوب پاک و صاف و از جملہ صنائع و بدائع مملو یا قتم ایزد تعالیٰ مصنف را از چشم زخم زمانہ مامون و مصون دارا د و تصنیفش را مقبول عالمیان گرداناد آمین۔ قطعہ تاریخ

نوشت بیکس نفیس نظمے بمدح حضرت علی طالب	نظام زیبا فصاحت اعلیٰ عبارت ابلغ بلاغت ازین
برائے این نظم روح افزا چو فکر تاریخ گشت پیدا	ندائے ہاتف شنید مائل محیط آفاق نظم بیکس

۱۳۳۱ھ

ریختہ خامہ فیض شمامہ ماہر رموز شعر و سخن علامۂ زمن افصح الفصحا ابلغ البلغا
بحر زخار معقول و منقول حاوی فروع و اصول حضرت اُستادی مولانا
محمد عبد الاحد صاحب شمشاد لکھنوی فرنگی محلی مینیجر مدرسہ چشمہ رحمت غازیپور
لازالت شموس فیوضہ طالعہ و بدور برکاتہ لامعہ

قطعہ سال طبع ہفت بند نیک طالع مولوی محمد عبد الرزاق بیکس سلمہ

عبد رزاق شاعر نامی	ہست بیکس نہ بیکس مرعوب
ہفت بندے نوشت لاثانی	دادم اصلاح و شد پسند قلوب
لفظ و معنی و ہم تراکیبش	پاک دیدم ز شاعرانہ عیوب
نظم آن شد پسند خاطرہا	اعتقادش زیادہ زان محبوب
بہ طفیل مدیح بر آید	آنچہ باشد بخاطرش مرغوب
بہ تقاضائے سخت خواست زمن	بہر تاریخ قطعۂ مطلوب
گفت شمشاد بہر تاریخش	ہفت بند بدیع نامۂ خوب

قطعہ تاریخ مترشحہ کلک جواہر سلک جامع الفضل والکمال
صدر نشین بزم سخن عالی جناب مولوی سید مظہر الحسن صاحب

تحصیلدار اینشنر و آنریری مجسٹریٹ جبلپور دامت برکاتہم

مدحت او گفت کو مطلوب من — بیکس خوش لہجہ و محبوب من
گفتمش تاریخ بے فرق زیاد — از دل و جان ہست این مرغوب من

تخرجہ ۱۳۲۹ ۱۳۳۱ھ

ازافادات سخنور یگانہ سرآمد شعرائے زمانہ حاوی معقول و منقول جامع فروع و اصول عالیجناب مولانا مولوی حافظ محمد علی صاحب قاری صدیقی حنفی سرویی وکیل عدالت منصفی غازی پور دام فضلہم

ہفت بند منقبت در شان سیدنا علی — نام تاریخی فتوح الآخرہ شایان آن
ہست از بیکس کہ نامش عبدالرزاق آمدہ — گوہرش جوہر جبلپور است خوشتر کان آن
خواندمش ہر شعر شعرش رشتۂ جان یافتم — ہر کرا دل ہست باشد بے شکے این جان آن
بہر سال طبع و تصنیفش چو قاری فکر داشت — ملہم غیبی رسید و کرد کار آسان آن
گفت تاریخ از برائے منقبت باشد ہمین — یاور جاوید بیکس رحمت رحمان آن

۱ ۳ ۲ ۱ ھ

دیگر در سال عیسوی

گفت بیکس ہفت بند منقبت — در ثنائے حیدر سالار دین
نام تاریخی فتوح الآخرہ — آمدہ از بہر خط شایان این

خواندم و دیدم سراپا این کلام | نظم سلک و معنیش دُرِ ثمین
بهر بیکس عبدرزاق ست اسم | وز جبل پور ست آن مرد گزین
از فتوح الآخره هجری ست سال | در سیحی جستم از غیبی معین
گفت اے قاری بگو این مصرعہ | مدح مولا زاد راه خوشترین

قطعہ تاریخ از گلہائے افکار بلبل بوستان سخنوری گوہر درج معنی پروری مقبول بارگاہ رب صمد جناب مولوی لعل محمد صاحب ناظر محکمہ دیوانی جبل پور مصنف مثنوی مولوی ہند دام مجدہ

عبد رزاق بیکسِ خوش فکر | محو در مدحتِ شہ مردان
هفت بندِ مناقب حیدر | چون قلمبند کرد با دل و جان
هفت افلاک گشته سر بسجود | بند شد ناطقه بمدح آن
سبع سیاره گرد وے گردند | عاشقان چون بگردِ معشوقان
هفت دوزخ پناه می جویند | ز آب مضمون آن دُرِ غلطان
وزن سبعه معلقه گم شد | چون مقابل شدند در میزان
لرزه افتدش بهفت اندام | زنده گردد و گر اگر حسّان
خواستم مادّه پئے تاریخ | کان بود حامل نوید جنان
ناگهان شد بدل چنان القا | حیلۂ بخشش گناه - بخوان

از ریختهٔ قلم فیض توام عرفی زبان شیوا بیان نادرہ یکتا ناظم بے ہمتا مکرمی جناب منشی سید علی رضا صاحب رضا سیتاپوری حرسه الله عن الحادثات والشرور

از طبع کلام بیکس نکته سرا
در مدح امام ہفت بندی گفته است
نظمے در وصف ساقی کوثر گفت
بیگران خرد بزیر رانش بادا
تاریخ بگفت بلبل طبع رضا

افزون گردید اعتبار دانش
الحق که نموده است کار دانش
افزود ز نشه اش خمار دانش
او را گویند شهسوار دانش
گلدستهٔ معنی عیار دانش

دیگر

اے رضا این ہفت بند مدحت شاه نجف
خوش مصنف داد مضمون آفرینی داده است
کم کسے گفته چنین جز کاشی مدحت سرا
منسلک در سلک مداحان شود روز جزا
مصرع تاریخ طبعش سر زد از طبع رضا

شد ز طبع خویش مطبوع جهان از فضل رب
در ثنائے ابن عم سرور امی لقب
در زبان فارسی توصیف سلطان عرب
گرد داین نظم از برائے بخشش بیکس سبب
منطبع شد ہفت بند بیکس عالی نسب

دیگر

رقم زد ہفت بندے بیکس خوش لہجه در مدحت
عجب نظمے که از نظم ثریا باج می خواہد

که بیهم نعرهٔ احسنت شد از شش جهت بیرون
بر آمد چون کسے از عهدهٔ مدح وصفت بیرون

پے تاریخ طبعش گوہر مقصد بدست آمد — رضا چون سلک لامع شد نظم منقبت بیرون

۱۲۸۶ ۱۳ ۳۱ ۱

دیگر

چو مطبوع گردید این ہفت بند — بمدح جناب علی ولی

رضا بہر تاریخ طبعش بگفت — بدل مضامین وصف علی

۱۳ ۳۱

دیگر

زانطباع مناقب حیدر — گشت مشہور نام کاشی عصر

وادی مدح خوب طے کردہ — خامۂ خوش خرام کاشی عصر

قابل داد ناظمان بودست — در سخن انتظام کاشی عصر

از شراب حصول کام مدام — با دلبریز جام کاشی عصر

از شمیم نوازش حق باد — عنبر آگین مشام کاشی عصر

دلکشا تر ز صبح کاشی باد — فرحت انگیز شام کاشی عصر

بہر تاریخ طبع گفت رضا — ہفت بند از کلام کاشی عصر

۱ ۳ ۲ ۵

از نتیجۂ فکر مہر سپہر سخنوری جناب منشی سید ظہور الحسین صاحب فروغ سیتاپوری اوصلہ اللہ مدارج الاعالی

چون نظم کرد بیکس خوش فکر ہفت بند — بردہ سبق ز مدح سرایان ماسبق

از کلک اوست خامۂ بہزاد منفعل — حقا کہ کار نامۂ مانے ست ہر ورق

طبعش نمودہ میل سوے سہل ممتنع | کرد اجتناب از سخن مشکل وادق
بین السطور طرفہ صفا دارد و فروغ | شد از ضیاش رنگ رخ آفتاب فق
از دستِ خویش صاد نماید دبیر چرخ | حاصل شود اگر ز فلک گونۂ شفق
در مدح کاملے ست کہ کرد ابن عم او | زانگشت خویش سینۂ ماہ تمام شق
طبع فروغ گفت پئے سال طبع آن | بے مثل ہفت بند بمدح ولی حق

نتیجۂ فکر شاعر خوش کلام مخزن علم و تہذیب جناب منشی سید حسن رضا صاحب ادیب سیتاپوری ابن منشی سید علی رضا صاحب رضا سلمہ اللہ تعالیٰ

شد طبع چو ہفت بندِ بیکس | ظاہر گردید زور کلکش
قسام ازل ہم از ازل داد | ملک شعر و سخن بملکش
سلکِ گہر ست یا کہ نظم ست | ہم سلک دُرِ خوش آبِ سلکش
بنوشت ادیب بہر تاریخ | گفتار فصیح لحن دلکش

دیگر

بیکس چو نوشت ہفت بندی | در منقبتِ امام جمہور
مطبوع زمانہ گشت از طبع | ارباب جہان شدند مسرور
این نظم بدیع و نغز و نادر | بادا یارب ز چشم بد دور
آخر سوے فکر سال آن رفت | در مدح چو شد ادیب مجبور

چون مادہ خواستم زہاتف ۔۔۔ از مخزن فیض شد برون نور
۱۵۸۷ ۔۔۔ ۱۲۴۶

از نتائج افکار شاعر شیرین گفتار مخزن علم و تمیز مجتبی جناب مولوی محمد عبد العزیز صاحب عزیز منیجر انجمن اسلامیہ جبلپور حرسہ اللہ عن الفساد والشرور

۱۳۳۱ھ

"تاریخ منقبت علی"

"منقبت علی ولی اسد اللہ الغالب"
۳ ۱ ۹ ۱ ۴

از طبع ناچیز محمد عبد العزیز عفی اللہ عنہ منیجر انجمن اسلامیہ پریس جبلپور

منبع جود و کرم ہم صاحب خلق اتم ۔۔۔ عبد رزاق آنکہ مشہور ست در سیف و قلم
گوہر بحر بلاغت بلبل باغ سخن ۔۔۔ عنصری عصر ہم سعدی و سحبان زمن
ہفت بند منقبت کردہ موزون بی نظیر ۔۔۔ زان شدہ مقبول دربار حسین ابن امیر
سال تاریخش عزیز از خامہ عنبر شمیم ۔۔۔ ہاتف غیبی نوشتہ مصحف نور عظیم
۳۱ ۱۳ ھ

قطعہ تاریخ از نتیجہ فکر شاعر ذی شعور حافظ محمد عبد الشکور جبلپوری نقشہ نویس برادر خورد مصنف

گرامی برادر چہ خوش نظم کرد ۔۔۔ بمدح علی شہ لافتا
چو پرسند حافظ ز تو سال طبع ۔۔۔ بگو نسخہ نادر و دلکشا
۱ ۳ ۳ ۱ ھ

قطعۂ تاریخ اُردو از تراوشِ طبع وقاد ذہن نقاد محب آل امجاد منشی سید اولاد حسین صاحب سجاد اکونٹنٹ گورنمنٹ ریلوے پولس ناگپور تلمیذ جلال مرحوم مجدہ

فی زمانہ یہ ہفت بند ہی فرد ۔۔۔ ہی یہ اک تحفۂ زبانِ حال

وہ بیان ہی کہ ہی بیان مشکل ۔۔۔ یہ بیان کرتی ہی زبانِ حال

ہم نے سجاد اسکا ہجری مین ۔۔۔ نام رکھا ہی - ارمغانِ حال

دیگر

سب کے پسند خاطر بیکس کا ہفت بند ۔۔۔ طیب ہی اور طاہر بیکس کا ہفت بند

سجاد کیون تفکر تاریخ کے لیے ہی ۔۔۔ لکھدو - بہت ہی نادر بیکس کا ہفت بند

دیگر

چھپ گیا سجاد بیکس کا کلام ۔۔۔ ہو گیا روشن چراغ آخرت

آخرت کی فکر بیکس کو جو تھی ۔۔۔ مل گیا آخر سراغ آخرت

حکم حق سے قاسم خلد برین ۔۔۔ اسکا ثمرہ دین گے باغ آخرت

مل گیا وہ جسکی تھی ان کو تلاش ۔۔۔ ہو گیا حاصل فراغ آخرت

ہی یہ ہجری صنعت تربیع مین

آفرین چشم و چراغ آخرت

دیگر عیسوی

شیرین کلام حضرت بیکس ہین لا کلام
آنکی زبان مین ہے اثر شہد و قند کا

سحر حلال کہیے سخن کو تو ہی بجا
قیدی ہر ایک دل ہی اسکی کمند کا

جولانیان دکھائی ہین کاغذ پہ کسطرح
دیکھو تو طمطراق قلم کے سمند کا

ہی بند بند مین مرے اس نظم کی ولا
عاشق ہی بند بند مرا ۔ ہفت بند کا

سادات ہین ثنائے علیؑ پر فدا ہین ہم
لے شیخ ذکر کیا ہی ہماری پسند کا

یہ ہفت بند سارے زمانے کو ہی پسند
یہ کام ہی خدا و نبی کی پسند کا

سجاد منتخب ہی یہ تاریخ عیسوی
ہی انتخاب بند ہر اک ہفت بند کا

۱ ۳ ۹ ۱ ۶

سال بنگلہ در صنعت منقوط

حبذا کیا حضرت بیکس نے لکھا ہفت بند
مرحبا کیا کام ہی ۔ اسکی جزا دے کردگار

سب ہی ظاہر جو مصنف کا ہی حسن اعتقاد
الفت آل نبی ہر بند سے ہی آشکار

آپ سے سجاد کو مدت سے ہی حاصل نیاز
خوبیون کا آپ کی وہ کر نہین سکتا شمار

جب وہ تھا بیتول مین ہر دم رہے پیش حال
مونس و ہمدم تھے اُسکے آپ ہی لیل و نہار

آپ کی تعریف مین قاصر زبان کلک ہی
ہون رقم کیا کیا ۔ نہین اوصاف کچھ دو تین چار

عالم علم شریعت حامل شرع متین
ماہر راز طریقت ۔ عابد شب زندہ دار

صوفیِ صافی ضمیر و صاحبِ صدق و صفا — صاف، ظاہر پاک، باطن زاہد و طاعت گزار
خوش دل و خوش خلق و خوشخو خوشنما و خوش خیال — عاقل و منصف مزاج و نیک طینت نیک کار
شاعرِ شیرین سخن، شیرین زبان شیرین بیان — واقفِ ارکانِ شعر و شاعری، جادو نگار
قاعدہ دانِ عروض و ناظمِ نظمِ صحیح — منشیِ فنِ تواریخ و فصیح و نامدار
رمز دانِ کشفِ روحی عاملِ معمول راز — قانع و پابندِ فقر و دیندار و بردبار
بے تبرا شیعۂ پاکِ امیر المومنین — بے تعصب سنی و یارِ طریقِ چاریار
بعد کاشی کے لکھا بے مثل ایسا ہفت بند — زندہ وہ ہوتے تو دیتے داد ہو کر بیقرار
اپنے اپنے رنگ میں تازہ ہے ہر مضمون کا پھول — ہے فصاحت کی بلاغت کی سلاست کی بہار
بند کا ہر لفظ سچے حال کی تصویر ہے — کیا ولائے مرتضیٰ ہے واہ تحسین صد ہزار
یوں رقم کی ہے شجاعت لفظ بول اٹھتے ہیں خود — لا فتیٰ الا علی لا سیف الا ذوالفقار
مدحِ پاکِ مصطفیٰ بھی مرتضیٰ کے ساتھ ہے — روح و قالب منقبت کے جسم میں ہیں آشکار
سال بنگلہ حرفِ منقوطہ میں یہ سجاد لکھ — وصفِ سردار مدینہ مدحِ شاہ ذوالفقار
بنگلہ ۱ ۱ ۳ ۲

دیگر فصلی

کیا بیکس نے ہفت بند جو نظم — ذاکروں پر یہ عین احسان ہے
اسکو پڑھے بطرز تحت اللفظ — ہر سخن فہم اسکا خواہاں ہے
جسکو ہے قدرِ شعر و عشقِ علی — ہر بنِ مو سے وہ ثنا خوان ہے

قلب سجاد سے ہوا روشن | سال فصلی - چراغ ایمان ہے
۱۳۰۲ فصلی

سمبت بکرمی در صنعت منقوط

ہوئی جب یہ تصنیف جلوہ نما
ہر اک شخص اسے دیکھکر خوش ہوا

ہوئی دو ستون پر صفت اسکی فرض
لکھا سب نے جو جس سے ممکن ہوا

یہ تصنیف ایمان کی ہے سند
صحیفہ ہے آزادی نار کا

دم نزع یہ دستِ امداد ہے
چراغ لحد ہے بفضل خدا

بروز قیامت پئے مومنین
نوشتہ ہے یہ گلشن خلد کا

صفت اسمین شاہ ولایت کی ہے
جو مولا ہے سب کا - ہے اُسکی ثنا

وہ مداح حق اور ممدوح حق
صفات اُسکے انسان سے کیا ہوں ادا

نبی و علی ہر دو نسبت بہم
بہت خوب ہے یہ کسی نے کہا

جو کی فکر تاریخ سجاد نے
کہا ہاتفِ غیب نے مشفقا

سر حرف منقوط سمت کا سال
رقم کر دے - نذر علی مرتضیٰ
۱۹۸۱ بکرمی

تمام شد

یہ کوئی نہین کہہ سکتا کہ ہمارے پریس سے اچھا دنیا مین دوسرا پریس نہین چھاپتا ہے۔ یکتائی کا دعوی جو لوگ کرتے ہین وہ ہمیشہ نقصان اُٹھاتے ہین

ہمارے پریس کو جاری ہوے ابھی جمعہ جمعہ آٹھ دن۔ یا یون کہیے آٹھ سال ہوے ہین۔ اس آٹھ سال مین ہمنے یہ کوشش کی کہ اخبار اور پریس کے کام کے نمونے ملک مین تقسیم کیے جائین۔ یہ محض خدا کا فضل ہے کہ **مشرق** نے بہ حیثیت اخبار ہونے کے ملک کے سامنے خود کو ذلیل نہین کیا۔ اُسنے تمام اقوام و مذاہب مین اتفاق پھیلانے اور حکومت و رعایا مین یکجہتی پیدا کرانے کی کوشش کی۔ آج ہم دیکھ رہے ہین کہ یہی صدا ہر طرف سے آرہی ہے کہ مشرق بحیثیت اخبار کے تمام اقوام کا وکیل ہے۔ بہ حیثیت لکھائی چھپائی حجم کے چار روپیہ اسکی قیمت سے کوئی فائدہ ہمکو ابتک نہین ہوا۔

پریس کے کام کے نمونے جو ملک مین پیش کیے گئے ہین اسمین ہمکو خفت نہین ہوئی۔ اور خدا کا شکر ہے کہ ہم ابتک سرخرو رہے ہے۔

حدائق البیان۔ کلام الملوک (ہز ہائنیس نواب صاحب بہادر رامپور کی تقریرین) ارشادات۔ (ہز آنر سر جان پرسکاٹ ہیوٹ کی تقریرین)۔ ارشاد۔ (ہز آنر سر جیمس مسٹن کی تقریر اردو گورکھپور) اور یہ کتاب جو آپکے سامنے ہے۔ العرفان جو زیر طبع ہے۔ چند نمونے ہین جنکو دیکھکر آپ کام کی نسبت بھلی بری رائے قائم فرما سکتے ہین۔ یہ تمام کام منشی علی حسین صاحب لکھنوی کی زیر نگرانی ہوے ہین جنکو ہمارے مطبع کے سوا کسی سے تعلق نہین ہا۔ وہ ایک ذہین اور قابل کارپرداز ہین۔ اور یہ تمام کام اُنکی ذہانت کا نمونہ ہین۔ حدائق البیان قیمت عہ۔ ارشادات کی قیمت ۲۔ ارشاد کی قیمت ۴۔ اس کتاب کی قیمت عہ۔ العرفان ابھی زیر طبع ہے۔ کلام الملوک کی کوئی جلد ہمارے پاس نہین ہے اگر ضرورت ہو تو ہز ہائنس نواب صاحب بہادر رامپور سے درخواست کرنے پر ملسکتی ہے۔

خادم ملک و قوم حکیم برہم گورکھپور